

AVE

Second Philippic

MARCUS TULLIUS CICERO

The Original

MOUSEIA

AVE

Second Philippic

MARCUS TULLIUS CICERO

The Original

MOUSEIA

THIS EDITION

The complete source text in the original language, without translation.

THE WORK

Written 44 BCE · Oration

SOURCE

Original text from the Perseus Digital Library.

GAPS AND UNCERTAINTIES

The pinned Perseus TEI omits the section 119 anchor within its final section 118; the anchor is restored before *quoniam etiam corpus* as independently attested by The Latin Library. Clark's Latin wording is unchanged.

Movseia · movseia.org

Latin: Albert Cyrtis Clark, *Orationes VI* (Oxford, 1918); digital transcription: Perseus Project, Trustees of Tufts University and TEI contributors. Source and adaptations: CC BY-SA 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>. Chapter markup adapted and section 119 reference restored; Latin wording unchanged.

Edition dated 29 October 2026

Contents

Chapter 1	1	Chapter 24	22
Chapter 2	1	Chapter 25	23
Chapter 3	2	Chapter 26	24
Chapter 4	3	Chapter 27	24
Chapter 5	4	Chapter 28	25
Chapter 6	5	Chapter 29	26
Chapter 7	6	Chapter 30	27
Chapter 8	7	Chapter 31	28
Chapter 9	8	Chapter 32	29
Chapter 10	9	Chapter 33	30
Chapter 11	10	Chapter 34	31
Chapter 12	11	Chapter 35	32
Chapter 13	12	Chapter 36	33
Chapter 14	13	Chapter 37	34
Chapter 15	14	Chapter 38	35
Chapter 16	15	Chapter 39	36
Chapter 17	16	Chapter 40	37
Chapter 18	16	Chapter 41	37
Chapter 19	17	Chapter 42	38
Chapter 20	18	Chapter 43	39
Chapter 21	19	Chapter 44	40
Chapter 22	20	Chapter 45	41
Chapter 23	21	Chapter 46	42

Chapter 1

- ¹ quonam meo fato, patres conscripti, fieri dicam ut nemo his annis viginti rei publicae fuerit hostis qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? nec vero necesse est quemquam a me nominari: vobiscum ipsi recordamini. mihi poenarum illi plus quam optarem dedervnt: te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. atque hoc in aliis minus mirabar. nemo enim illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me rei publicae causa lacessiti. tu ne verbo quidem violatus, ut audacior quam Catilina, furiosior quam Clodius viderere, ultro me maledictis lacessisti, tamque a me alienationem commendationem tibi ad impios civis fore putavisti.
- ² quid putem? contemptumne me? non video nec in vita nec in gratia nec in rebus gestis nec in hac mea mediocritate ingeni quid despiciere possit Antonius. an in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestae rei publicae testimonium multis, mihi uni conservatae dedit. an decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem est beneficium. quid enim plenus, quid vberius quam mihi et pro me et contra Antonium dicere? illud profecto: non existimavit sui similibus probari posse se esse hostem patriae, nisi mihi esset inimicus.

Chapter 2

- ³ cui prius quam de ceteris rebus respondeo, de amicitia quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen iudico, pauca dicam. contra rem suam me nescio quando venisse questus est. an ego non venirem contra alienum pro familiari et necessario, non venirem contra gratiam non virtutis spe, sed aetatis flore conlectam, non venirem contra iniuriam quam iste

intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non ivre praetorio? sed hoc idcirco commemoratum a te potuit ut te infimo ordini commendares, cum omnes <te> recordarentur libertini generum et liberos tuos nepotes Q. Fadi, libertini hominis, fuisse. at enim te in disciplinam meam tradideras—nam ita dixisti—domum meam ventitabas. ne tu, si id fecisses, melius famae, melius pudicitiae tuae consulvisses. sed neque fecisti nec, si cuperes, tibi id per C. Ciceronem facere licuisset.

- ⁴ avgratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam, o impudentiam praedicandam! quo enim tempore me avgrum a toto conlegio expetitum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nominaverunt—nec enim licebat a pluribus nominari—tu nec solvendo eras nec te illo modo nisi eversa re publica incolmem fore putabas. poteras autem eo tempore avgratum petere cum in Italia Cicerio non esset, aut tum cum es factus unam tribum sine Cicerione ferre potuisses? cuius etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent.

Chapter 3

- ⁵ at beneficio sum tuo usus. quo? quamquam illud ipsum quod commemoras semper prae me tulit: malui me tibi debere confiteri quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. sed quo beneficio? quod me Brundisi non occideris? quem ipse victor qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire iussisset, eum tu occideres? fac potuisses. quod est aliud, patres conscripti, beneficium latronum nisi ut commemorare possint eis se dedisse vitam quibus non ademerint? quod si esset beneficium, numquam qui illum interfecerunt a quo erant conservati, quos tu ipse clarissimos viros soles appellare, tantam essent gloriam consecuti. qualem autem beneficium est quod te abstineris nefario scelere? qua in re non tam incivndum mihi videri debuit non interfectum <me> a te quam miserum te id impune facere potuisse.

⁶ sed sit beneficium, quando quidem maius accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interitu rei publicae queri non debui, ne in te ingratus viderer? at in illa querela misera quidem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu in quo me senatus populusque Romanus conlocavit necessaria, quid est dictum a me cum contumelia, quid non moderate, quid non amice? quod quidem civis temperantiae fuit, de M. Antonio querentem abstinere maledicto, praesertim cum tu reliquias rei publicae dissipavisses, cum domi tuae turpissimo mercatu omnia essent venalia, cum leges eas quae nunquam promulgatae essent et de te et a te latas confiterere, cum auspicia augur, intercessionem consulis sustulisses, cum esses foedissime stipatus armatis, cum omnis impuritates impudica in domo cotidie susciperes vino lustrisque confectus.

Chapter 4

⁷ at ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multae et magnae fuerunt, non cum vno gladiatore nequissimo, de re publica graviter querens de homine nihil dixi. itaque hodie perficiam ut intellegat quantum a me beneficium tum acceperit. at etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitavit homo et humanitatis expertus et vitae communis ignarus. quis enim umquam qui paulum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas offensione aliqua interposita in medium protulit palamque recitavit? quid est aliud tollere ex vita vitae societatem, tollere amicorum conloquia absentium? quam multa ioca solent esse in epistulis quae, prolata si sint, inepta videantur, quam multa seria neque tamen ullo modo divulganda!

⁸ sit hoc inhumanitatis: stultitiam incredibilem videte. quid habes quod mihi opponas, homo disertus, ut mustelae tamen Seio et Tironi Numisio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum puto, si ostenderis quo modo sis eos inter sicarios defensurus. sed quid opponas tandem, si negem me umquam ad te istas litteras misisse? quo me

teste convincas? an chirographo? in quo habes scientiam quaestuosam. qui possis? sunt enim librari manu. iam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede quantam iam proferam nihil sapere doceat.

- 9 quid enim est minus non dico oratoris, sed hominis quam id obicere adversario quod ille si verbo negarit longius progredi non possit qui obiecerit? at ego non nego, teque in isto ipso convinco non inhumanitatis solum sed etiam amentiae. quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benevolentiae? omne autem crimen tuum est quod de te in his litteris non male existimem, quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum et latronem. at ego tuas litteras, etsi ivre poteram a te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere, adivrasque id te invito me non esse facturum; idque a me impetras. quid enim me interponerem audaciae tuae, quam neque auctoritas huius ordinis neque existimatio populi Romani neque leges ullae possent coercere?

Chapter 5

- 10 verum tamen quid erat quod me rogares, si erat is de quo rogabas Caesaris lege reductus? sed videlicet meam gratiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla esse poterat lege lata.

sed cum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid et in M. Antonium multa dicenda sint, alterum peto a vobis ut me pro me dicentem benigne, alterum ipse efficiam ut, contra illum cum dicam, attente audiat. simul illud oro: si meam cum in omni vita tum in dicendo moderationem modestiamque cognostis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. non tractabo ut consul: ne ille quidem me ut consularem. etsi ille nullo modo consuli, vel quod ita vivit vel quod ita rem publicam gerit vel quod ita factus est; ego sine ulla controversia consularis.

- ¹¹ Vt igitur intellexeretis qualem ipse se consulem profiteretur, obiecit mihi consulatvm mevm. qui consulatvs verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. quid enim ego constitui, quid gessi, quid egi nisi ex huius ordinis consilio, auctoritate, sententia? haec tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos quorum consilio sapientiaque gesta sunt ausus es vituperare? quis autem mevm consulatvm praeter te et P. Clodium qui vituperaret inventus est? cuius quidem tibi fatvm, sicuti C. Ciceroni, manet, quoniam id domi tuae est quod fuit illorum utriusque fatale.
- ¹² non placet M. Antonio consulatvs meus. at placuit P. Servilio, ut eum primum nomen ex illius temporis consularibus qui proxime est mortuus; placuit Q. Catulo, cuius semper in hac re publica vivet auctoritas; placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Ciceroni, C. Pisoni, M'. Glabrioni, M'. Lepido, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenae, qui tunc erant consules designati; placuit idem quod consularibus M. Catoni, qui cum multa vita excedens providit, tunc quod te consulem non vidit. maxime vero consulatvm mevm Cn. Pompeius probavit qui, ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans meo beneficio patriam se visurum esse dixit. sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatus sic placuit ut esset nemo qui mihi non ut parenti gratias ageret, qui mihi non vitam suam, fortunas, liberos, rem publicam referret acceptam.

Chapter 6

- ¹³ sed quoniam illis quos nominavi tot et talibus viris res publica orbata est, veniamus ad vivos qui duo de consularium numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio summaque prudentia, rebus eis gestis quas tu reprehendis supplicationem decrevit verbis amplissimis, eique illi ipsi quos modo nominavi consulares senatusque cunctus adensus est; qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini.

- ¹⁴ L. Caesar, avnncvlvs tvvs, qva oratione, qva constantia, qva gravitate sententiam dixit in sororis svae virvm, vitricvm tvvm! hvnc tv cvm avctorem et praeceptorem omnivm consiliorvm totivsque vitae debvisses habere, vitrici te similem qvam avnncvli malvisti. hvivs ego alienvs consiliis consvl vsvs svm: tv, sororis filivs, ecqvīd ad evm vmqvam de re pvblica rettvlīstī? at ad qvos refert? di immortales! ad eos scilicet qvorvm nobis etiam dies natales avdiendi svnt. hodie non descendit Antonivs.

Chapter 7

- ¹⁵ cvr? dat nataliciam in hortis. cvi? neminem nominabo: pvtate tvm Phormioni alicvi, tvm Gnathoni, tvm etiam Ballioni. O foeditatem hominis flagitiosam, o impvdentiam, neqvitiā, libidinem non ferendam! tv cvm principem senatorem, civem singvlarem tam propinqvum habeas, ad evm de re pvblica nihil referas, referas ad eos qvi svam rem nvlām habent, tvam exhavrīnt? tvvs videlicet salvtaris consvlatvs, perniciosvs mevs. adeone pvdorem cvm pvdicitia perdidisti vt hoc in eo templo dicere avsvs sis in qvo ego senatvm illvm qvi qvondam florens orbi terrarvm praesidebat consvlebam, tv homines perditissimos cvm gladiis conlocavisti?
- ¹⁶ at etiam avsvs es—qvīd avtem est qvōd tv non avdeas?—clivvm Capitolinvm dicere me consvle plenvm servorvm armatorvm fvisse. Vt illa, credo, nefaria senatvs consvltā fierent, vim adferebam senatvi. O miser, sive illa tibi nota non svnt—nihil enim boni nosti—sive svnt, qvi apvd talis viros tam impvdenter loqvare! qvis enim eqves Romanvs, qvis praeter te advlescens nobilis, qvis vllivs ordinis qvi se civem esse meminisset, cvm senatvs in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fvīt, qvis nomen non dedit? qvamqvam nec scribae svfficere nec tabvlae nomina illorvm capere potvervnt.

- ¹⁷ etenim cum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, conscriptorum indicibus, sua manu, voce paene litterarum coacti se urbem inflammare, civis trucidare, vastare Italiam, delere rem publicam consensisse, quis esset qui ad salutem communem defendendam non excitaretur, praesertim cum senatus populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem quod illis accidit contigisset? ad sepulcrum corpus vitrici tui negat a me datum. hoc vero ne P. quidem Clodius dixit umquam: quem, quia iure ei inimicus fui, doleo a te omnibus vitiis iam esse superatum.

Chapter 8

- ¹⁸ qui autem tibi venit in mentem redigere in memoriam nostram te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare ne non poteramus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? tam autem eras excors ut tota in oratione tua tecum ipse pugnares, non modo non cohaerentia inter se diceres, sed maxime diivincta atque contraria, ut non tanta mecum quanta tibi tecum esset contentio. vitricum tuum fuisse in tanto scelere fatebare, poena adfectum querebare. ita quod proprie meum est laudasti; quod totum est senatus reprehendisti. nam comprehensio sententiarum mea, animadversio senatus fuit. homo disertus non intellegit eum quem contra dicit laudari a se; eos apud quos dicit vituperari.
- ¹⁹ iam illud civis est, non dico audaciae—cupidum enim se audacem—sed, quod minime vult, stultitiae, qua vincit omnis, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati, cum in hac cella Concordiae, di immortales! in qua me consule salutare sententiae dictae sunt, quibus ad hanc diem vivimus, cum gladiis homines conlocati stent? accusa senatum; accusa equestrem ordinem qui tum cum senatu copulatus fuit; accusa omnes ordines, omnis civis, dum confiteare hunc ordinem hoc ipso tempore ab Ituraeis circumsederi. haec tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia

tantam rerum repugnantiam non vides. nihil profecto sapis. quid est enim dementius quam, cum rei publicae perniciose arma ipse ceperis, obicere alteri salutaria?

- 20 at etiam quodam loco factus esse voluisti. quam id te, di boni, non decebat! in quo est tua culpa non nulla. aliquid enim salis a mimae uxore trahere potuisti. ‘cedant arma togae.’ quid? tuum nonne cessavit? at postea tuis armis cessit toga. quaeramus igitur utrum melius fuerit libertati populi Romani sceleratorum arma an libertatem nostram armis tuis cedere. nec vero tibi de versibus plura respondebo: tantum dicam breviter, te neque illos neque ullas omnino litteras nosse; me nec rei publicae nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfectisse operis subsecivis ut meae vigiliae meaeque litterae et inventum utilitatis et nomini Romano laudis aliquid adferrent. sed haec non huius temporis: maiora videamus.

Chapter 9

- 21 P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. quidnam homines putarent, si tuum occisus esset cum tu illum in foro inspectante populo Romano gladio insecutus es negotiumque transegisses, nisi se ille in scalas tabernae librariae coniecisset eisque oppilatis impetum tuum compressisset? quod quidem ego fuisse me tibi fateor, svasisse ne tu quidem dicas. at Miloni ne favere quidem potui; prius enim rem transegit quam quisquam eum facturum id suspicaretur. at ego svasi. scilicet is animus erat Milonis ut prodesse rei publicae sine svasore non posset. at laetatus sum. quid ergo? in tanta laetitia cunctae civitatis me unum tristem esse oportebat?
- 22 quamquam de morte Clodi fuit quaestio non satis prudenter illa quidem constituta— quid enim attinebat nova lege quaeri de eo qui hominem occidisset, cum esset legibus quaestio constituta?—quaesitum est tamen. quod

igitur, cum res agebatur, nemo in me dixit, id tot annis post tu es inventus qui diceres?

Chapter 10

²³ quod vero dicere ausus es idque multis verbis, opera mea Pompeium a Caesaris amicitia esse diiunctum ob eamque causam culpa mea bellum civile esse natum, in eo non tu quidem tota re sed, quod maximum est, temporibus errasti. ego M. Bibulo, praestantissimo civi, consule nihil praetermisi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium a Caesaris coniunctione avocarem. in quo Caesar felicius fuit. ipse enim Pompeium a mea familiaritate diiunxit. postea vero quam se totum Pompeius Caesari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare, svadere impudentis.

²⁴ duo tamen tempora incidervnt quibus aliquid contra Caesarem Pompeio svaserim. ea velim reprehendas, si potes: unum ne quinquenni imperium Caesari prorogaret, alterum ne pateretur ferri ut absentis eius ratio haberetur. quorum si utrumvis persvasissem, in has miserias numquam incidissemus. atque idem ego, cum iam opes omnis et suas et populi Romani Pompeius ad Caesarem detulisset, seroque ea sentire coepisset quae multo ante provideram, inferrique patriae bellum viderem nefarium, pacis, concordiae, compositionis auctor esse non destiti, meaue illa vox est nota multis: ‘Vtinam, Cn. Pompei, cum C. Caesare societatem aut numquam coisses aut numquam diremisses! fuit alterum gravitatis, alterum prudentiae tuae.’ haec mea, M. Antoni, semper et de Pompeio et de re publica consilia fuerunt. quae si valissent, res publica staret, tu tuis flagitiis, egestate, infamia concidisses.

Chapter 11

- ²⁵ sed haec vetera, illud vero recens, Caesarem meo consilio interfectum. iam vereor, patres conscripti, ne, quod turpissimum est, praevaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret sed etiam oneraret alienis. quis enim meum in ista societate gloriosissimi facti nomen audivit? civis autem qui in eo numero fuisset nomen est occultatum? occultatum dico? civis non statim divulgatum? Citius dixerim iactasse se aliquos ut fuisset in ea societate viderentur, cum conscii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet qui fuisset.
- ²⁶ quam veri simile porro est in tot hominibus partim obscuris, partim adulescentibus neminem occultantibus meum nomen latere potuisse? etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis actoribus, Brutus ego impellerem, quorum uterque L. Brutus imaginem cotidie videret, alter etiam Ahalae? hi igitur his maioribus ab alienis potius consilium peterent quam a suis et foris potius quam domo? quid? C. Cassius in ea familia natus quae non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam quam constituerat, non ad contrariam navis applicasset. Cn.
- ²⁷ Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? an C. Trebonio ego persuasi? cui ne svadere quidem ausus essem. quo etiam maiorem ei res publica gratiam debet qui libertatem populi Romani unius amicitiae praeposuit depulsorque dominatus quam particeps esse maluit. an L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus quam facturum putavi, admiratus autem ob eam causam quod immemor beneficiorum, memor patriae fuisset. quid duos Servilios—Cascas

dicam an Ahalas?—et hos avctoritate mea censes excitatos potivs qvam caritate rei pvblica? longvm est perseqvi ceteros, idqve rei pvblcae praeclarvm fvisse tam mvltos, ipsis gloriosvm.

Chapter 12

- 28 at qvem ad modvm me coargverit homo acvtvs recordamini. ‘Caesare interfecto’ inquit ‘statim crventvm alte extollens Brvtvs pvgionem Ciceronem nominatim exclamavit atqve ei recvperatam libertatem est gratvlatvs.’ cvr mihi potissimvm? qvia sciebam? vide ne illa cavsa fverit appellandi mei qvod, cvm rem gessisset consimilem rebvs eis qvas ipse gesseram, me potissimvm testatvs est se aemvlvm mearvm laudvm exstitisse.
- 29 tv avtem, omnivm stvltissime, non intellegis, si, id qvod me argvis, volvisse interfici Caesarem crimen sit, etiam laetatvm esse morte Caesaris crimen esse? qvid enim interest inter svasorem facti et probatorem? avt qvid refert vtrvm volverim fieri an gavdeam factvm? ecqvis est igitvr exceptis eis qvi illvm regnare gavdebant qvi illvd avt fieri nolverit avt factvm improbarit? omnes ergo in cvlpa. etenim omnes boni, qvantvm in ipsis fvit, Caesarem occidervnt: aliis consilivm, aliis animvs, aliis occasio defvit; volvntas nemini.
- 30 sed stvporem hominis vel dicam pecvdis attendite. sic enim dixit: ‘Brvtvs, qvem ego honoris cavsa nomino, crventvm pvgionem tenens Ciceronem exclamavit: ex qvo intellegi debet evm conscivm fvisse.’ ergo ego scleratvs appellor a te qvem tv svspicativm aliquid svspicaris; ille qvi stillantem prae se pvgionem tvlit, is a te honoris cavsa nominatvr? esto; sit in verbis tvis hic stvpore: qvanto in rebvs sententiisqve maior? constitive hoc, consvl, aliqvando, Brvrtorvm, C. Cassi, Cn. Domiti, C. Treboni, reliqvorum qvam velis esse cavsam; edormi crapvlam, inqvam, et exhala. an faces admovendae svnt qvae excitent tantae cavsae indormientem? nvmqvamne intelleges statvendvm tibi esse vtrvm illi qvi istam rem gesservnt homicidaene sint an vindices libertatis.

Chapter 13

³¹ attende enim paulisper cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. ego qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut a te argvor, socius, nego quicquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conservatoresque rei publicae sint, plures quam sicarios, plures quam homicidas, plures etiam quam parricidas esse, si quidem est atrocis patriae parentem quam suum occidere. tu homo sapiens et considerate, quid dicis? si parricidas, cur honoris causa a te sunt et in hoc ordine et apud populum Romanum semper appellati? cur M. Brutus referente te legibus est solutus, si ab urbe plures quam decem dies absisset? cur Iulii Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciae Bruto, Cassio datae, cur quaestores additi, cur legatorum numerus auctus? atqui haec acta per te. non igitur homicidas. sequitur ut liberatores tuo iudicio, quando quidem tertium nihil potest esse.

³² quid est? num contraho te? non enim fortasse satis quae diuinctis dicuntur intellegis. sed tamen haec summa est conclusionis meae: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem amplissimis praemiis dignissimos iudicatos. itaque iam retexo orationem meam. scribam ad illos ut, si qui forte, quod a te mihi obiectum est, quaerent sitne verum, ne cui negent. etenim vereor ne aut celatum me illis ipsis non honestum aut invitatum refugisse mihi sit turpissimum. quae enim res umquam, pro sancte Iuppiter! non modo in hac urbe sed in omnibus terris est gesta maior; quae gloriosior, quae commendatior hominum memoriae sempiternae? in huius me tu consili societatem tamquam in equum Troianum cum principibus includis?

³³ non recuso; ago etiam gratias, quoquo animo facis. tanta enim res est ut invidiam istam quam tu in me vis concitare cum laude non comparem. quid enim beatus illis quos tu expulsos a te praedicas et relegatos? qui locus est aut tam desertus aut tam inhumanus qui illos, cum accesserint, non adfari atque appetere videatur? qui homines tam agrestes qui se, cum eos aspexerint, non

maximvm cepisse vitae fructvm pvtent? qvae vero tam immemor posteritas, qvae tam ingratae litterae reperientvr qvae eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantvr? tv vero ascribe me talem in nmervm.

Chapter 14

- ³⁴ sed vnam rem vereor ne non probes: si enim fvissem, non solvm regem sed etiam regnvm de re pvblica svstvlissem; et, si mevs stilvs ille fvisset, vt dicitvr, mihi crede, non solvm vnm actvm sed totam fabvlam confecissem. quamqvam si interfici Caesarem volvisse crimen est, vide, qvaeso, Antoni, quid tibi fvtvrvm sit, qvem et Narbone hoc consilivm cvm C. Trebonio cepisse notissimvm est et ob eivs consili societatem, cvm interficeretvr Caesar, tvn te a Trebonio vidimvs sevocari. ego avtem—vide qvam tecvm agam non inimice—qvod bene cogitasti aliqvando, lavdo; qvod non indicasti, gratias ago; qvod non fecisti, ignosco.
- ³⁵ virvm res illa qvaerebat. qvod si te in iudicivm quis addvcat vsvrpetqve illvd Cassianvm, ‘cvi bono fverit,’ vide, qvaeso, ne haereas. quamqvam illvd qvidem fvit, vt tv dicebas, omnibvs bono qvi servire nolebant, tibi tamen praecipve qvi non modo non servis sed etiam regnas; qvi maximo te aere alieno ad aedem Opis liberavisti; qvi per easdem tabulas innvmerabilem pecvniam dissipavisti; ad qvem e domo Caesaris tam mvlta delata svnt; cvivs domi qvaestvosissima est falsorum commentariorvm et chirographorum officina, agrorum, oppidorvm, immvnitativm, vectigalivm flagitiosissimae nvndinae.
- ³⁶ etenim qvae res egestati et aeri alieno tvo praeter mortem Caesaris svbvenire potvisset? nescio quid contvrbatvs esse videris: nvm quid svbtimes ne ad te hoc crimen pertinere videatvr? libero te metv: nemo credet vmqvam; non est tvvm de re pvblica bene mereri; habet istivs pvlcherrimi facti clarissimos viros res pvblica avctores; ego te tantvm gaudere dico, fecisse non argvo. respondi maximis criminibvs: nvnc etiam reliqvis respondendvm est.

Chapter 15

- ³⁷ castra mihi Pompei atque illud omne tempus obiecisti. quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium auctoritasque valisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus; res publica non tot duces et exercitus amisisset. fateor enim me, cum ea quae acciderunt providerem futura, tanta in maestitia fuisse quanta ceteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. dolebam, dolebam, patres conscripti, rem publicam vestris quondam meisque consiliis conservatam brevi tempore esse perituram. nec vero eram tam indoctus ignarusque rerum ut frangerer animo propter vitae cupiditatem, quae me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberaret. illos ego praestantissimos viros, lumina rei publicae, vivere volebam, tot consularis, tot praetorios, tot honestissimos senatores, omnem praeterea florem nobilitatis ac inventutis, tum optimorum civium exercitus; qui si viverent, quamvis iniqua condicione pacis—mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur—rem publicam hodie teneremus.
- ³⁸ quae sententia si valisset ac non ei maxime mihi quorum ego vitae consulebam spe victoriae elati obstitissent, ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine vel potius nunquam in hac urbe mansisses. at vero Cn. Pompei voluntatem a me alienabat oratio mea. an ille quemquam plus dilexit, cum illo aut sermones aut consilia contulit saepius? quod quidem erat magnus, de summa re publica dissentientis in eadem consuetudine amicitiae permanere. ego quid ille et contra ille quid ego sentirem et spectarem videbat. ego incolumitati civium primum, ut postea dignitati possemus, ille praesenti dignitati potius consulebat. quod autem habebat uterque quid sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio.

Chapter 16

- ³⁹ quid vero ille singularis vir ac paene divinus de me senserit sciunt qui eum de Pharsalia fuga Paphum persecuti sunt. numquam ab eo mentio de me nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. et eius viri nomine me insectari avdes cuius me amicum, te sectorem esse fateare? sed omittatur bellum illud in quo tu nimium felix fuisti. ne <de> iocis quidem respondebo quibus me in castris visum esse dixisti: erant quidem illa castra plena curae; verum tamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur.
- ⁴⁰ quod autem idem maestitiam meam reprehendit, idem iocum, magno argumento est me in utroque fuisse moderatum.
hereditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei et necessarii viverent. sed qui istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius sestertium ducentiens acceptum hereditatibus rettuli. quamquam in hoc genere fateor feliciorum esse te. me nemo nisi amicus fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor invneretur; te is quem tu vidisti numquam, L. Ruvrius Casinas fecit heredem.
- ⁴¹ et quidem vide quam te amarit is qui albus aterne fuerit ignoras. fratris filium praeterit, Q. Fufi, honestissimi equitis Romani sive amicissimi, quem palam heredem semper factitavit, ne nominat quidem: te, quem numquam viderat aut certe numquam salvaverat, fecit heredem. velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Tursellus quia facie fuerit, quia statua, quo municipio, quia tribu. ‘nihil scio’ inquit ‘nisi quae praedia habuerit.’ igitur fratrem exheredans te faciebat heredem. in multas praeterea pecunias alienissimorum hominum vi eiectis veris heredibus, tamquam heres esset, invasit.

Chapter 17

⁴² quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hereditatum avsum esse facere, cum ipse hereditatem patris non adisses.

haec ut conligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? quamquam tu quidem, ut tui familiarissimi dictitant, vini exhalandi, non ingeni acvendi causa declamitas. at vero adhibes ioci causa magistrum suffragio tuo et compotorum tuorum rhetorem, cui concessisti ut in te quae vellet diceret, salsum omnino hominem, sed materia facilis in te et in tuos dicta dicere. vide autem quid intersit inter te et avum tuum. ille sensim dicebat quod causae prodesset; tu cursim dicis aliena.

⁴³ at quanta merces rhetori data est! audite, audite, patres conscripti, et cognoscite rei publicae volnera. duo milia iugorum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti et quidem immunitia, ut populi Romani tanta mercede nihil sapere disceres. num etiam hoc, homo audacissime, ex Caesaris commentariis? sed dicam alio loco et de Leontino agro et de Campano, quos iste agros ereptos rei publicae turpissimis possessoribus inquinavit. iam enim, quoniam criminibus eius satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quaedam dicenda sunt. nec enim omnia effundam, ut, si saepius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum peccatorumque largitur.

Chapter 18

⁴⁴ visne igitur te inspiciamus a pvero? sic opinor; a principio ordiamur. tenesne memoria praetextatum te decoxisse? 'Patris' inquit 'ista culpa est.' concedo. etenim est pietatis plena defensio. illud tamen audaciae tuae quod sedisti in quattuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus

constitutvs, qvamvis qvis fortvnae vitio, non svo decoxisset. svmpsisti virilem, qvam statim mvliebrem togam reddidisti. primo volgare scortvm; certa flagiti merces nec ea parva; sed cito Cvrio intervenit qvi te a meretricio qvaestv abdvxit et, tamquam stolam dedisset, in matrimonio stabili et certo conlocavit.

45 nemo vmquam pver emptvs libidinis cavssa tam fvxit in domini potestate qvam tv in Cvrrionis. qvotiens te pater eivs domv sva eiecit, qvotiens cvstodes posvit ne limen intrares? cvm tv tamen nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegvlas demitterere. qvae flagitia domvs illa divivs ferre non potvit. scisne me de rebvs mihi notissimis dicere? recordare tempvs illvd cvm pater Cvrio maerens iacebat in lecto; filivs se ad pedes meos prosternens, lacrimans, te mihi commendabat; orabat vt se contra svvm patrem, si sestertivm sexagiens peteret, defenderem; tantvm enim se pro te intercessisse dicebat. ipse avtem amore ardens confirmabat, qvod desiderivm tvi discidi ferre non posset, se in exsilivm itvrvm.

46 qvo tempore ego qvanta mala florentissimae familiae sedavi vel potivs svstvlvi! patri persvasi vt aes alienvm fidi dissolveret; redimeret advlescentem, svmma spe et animi et ingeni praeditvm, rei familiaris facvltatibvs evmqve non modo tva familiaritate sed etiam congressione patrio ivre et potestate prohiberet. haec tv cvm per me acta meminisses, nisi illis qvos videmvs gladiis confideres, maledictis me provocare avsvs esses.

Chapter 19

47 sed iam stvpra et flagitia omittamvs: svnt qvaedam qvae honeste non possvm dicere; tv avtem eo liberior qvod ea in te admisisti qvae a verecvndo inimico avdire non posses. sed reliqvvm vitae cvrsvm videte, qvem qvidem celeriter perstringam. ad haec enim qvae in civili bello, in maximis rei pvblica miseriis fecit, et ad ea qvae cotidie facit, festinat animvs. qvae peto vt, qvamqvam mvlto

notiora vobis quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiat. debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum sed etiam recordatio; etsi incidamus, opinor, media ne nimis sero ad extrema veniamus.

⁴⁸ intimus erat in tribunatu Clodio qui sua erga me beneficia commemorat; eius omnium incendiarius fax, cuius etiam domi iam tum quiddam molitus est. quid dicam ipse optime intellegit. Inde iter Alexandream contra senatus auctoritatem, contra rem publicam et religiones; sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. qui tum inde reditus aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Aegypto quam domum. quae autem domus? Sui enim quisque domum tum obtinebat nec erat usquam tua. domum dico? quid erat in terris ubi in tuo pedem poneret praeter unum Misenum quod cum sociis tamquam Sisaponem tenebas.

Chapter 20

⁴⁹ venis e Gallia ad quaesturam petendam. aude dicere te prius ad parentem tuum venisse quam ad me. acceperam iam ante Caesaris litteras ut mihi satis fieri paterer a te: itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. postea sum cultus a te, tu a me observatus in petitione quaesturae; quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Romano in foro es conatus occidere, cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita praedicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, umquam mihi pro tuis in me iniuriis satis esse facturum. in quo demiror cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem numquam sim adhortatus. quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam quam ad meam gratiam.

Chapter 21

- 50 quaestor es factvs: deinde continuo sine senatvs consvlto, sine sorte, sine lege ad Caesarem cvcrristi. id enim vnum in terris egestatis, aeris alieni, neqvitiæ perditis vitae rationibvs perfvgium esse dvcebas. ibi te cum et illivs largitionibvs et tvis rapinis explevisses, si hoc est explere, <expilare> qvod statim effvndas, advolasti egens ad tribvnatvm, vt in eo magistratv, si posses, viri tvi similis esses. accipite nvnc, qvaeso, non ea qvae ipse in se atqve in domesticvm decvs impvre et intemperanter, sed qvae in nos fortvnasqve nostras, id est in vniversam rem pvblicam, impie ac nefarie fecerit. ab hvivs enim scelere omnivm malorvm principivm natvm reperietis.
- 51 nam cum L. Lentvlo C. Marcello consvlibvs Kalendis Ianvariis labentem et prope cadentem rem pvblicam fvlcire cvperetis ipsiqve C. Caesari, si sana mente esset, consvlere velletis, tvum iste venditvm atqve emancipatvm tribvnatvm consiliis vestris opposvit cervicesqve suas ei svbiecit secvri qva mvlti minoribvs in peccatis occidervnt. in te, M. Antoni, id decrevit senatvs et qvidem incolvmis, nondvm tot lvminibvs extinctis qvod in hostem togatvm decerni est solitvm more maiorvm. et tv apvd patres conscriptos contra me dicere avsvs es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tv hostis rei pvblicaev iudicatvs? commemoratio illivs tvi sceleris intermissa est, non memoria deleta. dvm gens hominvm, dvm popvli Romani nomen exstabit—qvod qvidem erit, si per te licebit, sempiternvm—tva illa pestifera intercessio nominabitvr.
- 52 qvid cvpide a senatv, qvid temere fiebat, cum tv vnvs advlescens vniversvm ordinem decernere de salvte rei pvblicaev prohibvisti, neqve semel, sed saepivs, neqve tv tecvm de senatvs avctoritate agi passvs es? qvid avtem agebatvr nisi ne deleri et everti rem pvblicam fvnditvs velles, cum te neqve principes civitatis rogando neqve maiores natv monendo neqve freqvens senatvs agendo de

vendita atque addicta sententia movere potuit? tum illud multis rebus ante temptatis necessario tibi volnus inflictum est quod paucis ante te, quorum incolomis fuit nemo:

Chapter 22

- ⁵³ tum contra te dedit arma hic ordo consvlibus reliquisque imperiis et potestatibus: quae non effugisses, nisi te ad arma Caesaris contulisses. tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Caesari omnia perturbare cupienti causam belli contra patriam ferendi dedisti. quid enim aliud ille dicebat, quam causam sui dementissimi consili et facti adferebat, nisi quod intercessio neglecta, ius tribunicium sublatum, circumscriptus a senatu esset Antonius? omitto quam haec falsa, quam levia, praesertim cum omnino nulla causa iusta cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. sed nihil de Caesare: tibi certe confitendum est causam perniciosissimi belli in persona tua constitisse.
- ⁵⁴ O miserum te, si haec intellegis, miseriorem, si non intellegis hoc litteris mandari, hoc memoriae prodi, huius rei ne posteritatem quidem omnium saeculorum umquam immemorem fore, consules ex Italia expulsos, cumque eis Cn. Pompeium quod imperi populi Romani decus ac lumen fuit, omnis consularis qui per valetudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent, praetores, praetorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem subolem inventutis, unoque verbo rem publicam expulsam atque exterminatam suis sedibus!
- ⁵⁵ Ut igitur in seminibus est causa arborum et stirpium, sic huius luctuosissimi belli semen tu fivisti. doletis tres exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. desideratis clarissimos civis: eos quoque vobis eripuit Antonius. auctoritas huius ordinis adflcta est: adflxit Antonius. omnia denique, quae postea vidimus—quid autem mali non vidimus?—si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Troianis, sic iste huic rei publicae belli

cavsa, cavsa pestis atqve exiti fvit. reliqvae partes tribvnatvs principi similes. omnia perfecit qvae senatvs salva re pvblica ne fieri possent profecerat. cvivs tamen scelvs in scelere cognoscite.

Chapter 23

⁵⁶ restitvebat mvltos calamitosos: in eis patrvi nvlla mentio. si severvs, cvr non in omnis? si misericors, cvr non in svos? sed omitto ceteros: Licinivm lenticvlam de alea condemnatvm, conlvsores svvm, restitvit, qvasi vero lvdere cvm condemnato non liceret, sed vt qvod in alea perdiderat beneficio legis dissolveret. qvam attvlisti rationem popvlo Romano cvr evm restitvi oporteret? absentem, credo, in reos relatvm; rem indicta cavsa iudicatam; nvllvm fvisse de alea lege iudicivm; vi oppressvm et armis; postremo, qvod de patrvo tvo dicebatur, pecvnia iudicivm esse corrvtvm? nihil horvm. at vir bonvs et re pvblica dignvs. nihil id qvidem ad rem; ego tamen, qvoniam condemnatvm esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. hominem omnivm neqvissimvm qvi non dvbitaret vel in foro alea lvdere, lege qvae est de alea condemnatvm qvi in integrvm restitvit, is non apertissime stvdium svvm ipse profitetvr?

⁵⁷ in eodem vero tribvnatv, cvm Caesar in Hispaniam proficiscens hvic concvlcandam Italiam tradidisset, qvae fvit eivs peragratio itinervm, lvstratio mvnicipiorvm! scio me in rebvs celebratissimis omnivm sermone versari, eaqve qvae dico dictvrvsqve svm notiora esse omnibvs qvi in Italia tvm fvervnt qvam mihi qvi non fvi: notabo tamen singulas res, etsi nvlllo modo poterit oratio mea satis facere vestrae scientiae. etenim qvod vmqvam in terris tantvm flagitivm exstitisse avditvm est, tantam tvrpitvdinem, tantvm dedecvs.

Chapter 24

- ⁵⁸ vehebatvr in essedo tribvnvs plebis; lictores lavreati antecedeabant, inter qvos aperta lectica mimia portabatvr, qvam ex oppidis mvnicipales homines honesti, obviam necessario prodevntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volvmniam consalvtabant. seqvebatvr raeda cvm lenonibvs, comites neqvissimi; reiecta mater amicam impvri fili tamqvam nvrvm seqvebatvr. O miserae mvlieris fecvnditatem calamitosam! Horvm flagitiorvm iste vestigiis omnia mvnicipia, praefectvras, colonias, totam deniqve Italiam impressit.
- ⁵⁹ reliqvorum factorvm eivs, patres conscripti, difficilis est sane reprehensio et lvbrica. versatvs in bello est; satvravit se sanguine dissimillimorum svi civivm: felix fvrit, si potest vlla in scelere esse felicitas. sed qvoniam veteranis cavtvum esse volvmvs, qvamqvam dissimilis est militvm cavsaa et tva—illi secvti svnt, tv qvaesisti dvcem—tamen, ne apvd illos me in invidiam voces, nihil de genere belli dicam. Victor e Thessalia Brvndisivm cvm legionibvs revertisti. ibi me non occidisti. Magnvm beneficivm! potvisse enim fateor. qvamqvam nemo erat eorum qvi tvm tecvm fvrvnt qvi mihi non censeret parci oportere.
- ⁶⁰ tanta est enim caritas patriae vt vestris etiam legionibvs sanctvs essem, qvod eam a me servatam esse meminissent. sed fac id te dedisse mihi qvod non ademisti, meqve a te habere vitam, qvia non a te sit erepta: licvitne mihi per tvas contvmelias hoc tvvm beneficivm sic tveri vt tvebar, praesertim cvm te haec avditvrvm videres.

Chapter 25

- ⁶¹ venisti Brvndisvm, in sinvm quidem et in complexvm tvae mimvlae. quid est? nvm mentior? quam miservm est id negare non posse quod sit tvrpiissimvm confiteri! si te mvnicipiorvm non pvdebat, ne veterani quidem exercitvs? quis enim miles fvit qui Brvndisi illam non viderit? quis qui nescierit venisse eam tibi tot diervm viam gratvlatvm? quis qui non indolverit tam sero se quam nequam hominem secvts esset cognoscere?
- ⁶² Italiae rvrsvs percvsatio eadem comite mima; in oppida militvm crvdelis et misera dedvctio; in vrbe avri, argenti maximeqve vini foeda direptio. accessit vt Caesare ignaro, cvm esset ille Alexandrae, beneficio amicorvm eivs magister eqvitvm constitueretvr. tv m existimavit se svo ivre cvm Hippia vivere et eqvos vectigalis Sergio mimo tradere; tv m sibi non hanc quam nvnc male tvetvr, sed M. Pisonis domvm vbi habitaret legerat. quid ego istivs decreta, quid rapinas, quid hereditatvm possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas; qvo se verteret non habebat: nondvm ei tanta a L. Rvbrio, non a L. Tvrselio hereditas venerat; nondvm in Cn. Pompei locvm mltorvmqve aliorvm qui aberant repentinvs heres svccesserat. erat vivendvm latronvm ritv, vt tantvm haberet, qvantvm rapere potvisset.
- ⁶³ sed haec qvae robvstioris improbitatis svnt, omittamvs: loquamvr potivs de neqvissimo genere levitatis. tv istis favcibvs, istis lateribvs, ista gladiatoria totivs corporis firmitate tantvm vini in Hippiae nvptiis exhavseras vt tibi necesse esset in popvli Romani conspectv vomere postridie. O rem non modo visv foedam sed etiam avditv! si inter cenam in ipsis tvis immanibvs illis pocvlis hoc tibi accidisset, quis non tvrpe dvceret? in coetv vero popvli Romani negotivm pvblicvm gerens, magister eqvitvm, cvi rvctare tvrpe esset, is vomens frvstis escvlentis vinvm redolentibvs gremivm svvm et totvm tribvnal implevit. sed haec ipse fatetvr esse in svis sordibvs: veniamvs ad splendida.

Chapter 26

⁶⁴ Caesar Alexandria se recepit, felix, vt sibi quidem videbatvr, mea avtem sententia, qvi rei pyblica sit infelix, felix esse nemo potest. hasta posita pro aede Iovis Statoris bona Cn. Pompei—miservm me! consvmpitis enim lacrimis tamen infixvs animo haeret dolor—bona, inqvam, Cn. Pompei Magni voci acerbissimae svbiecta praeconis. Vna in illa re servitvtis oblita civitas ingemvit servientibvsqve animis, cvm omnia metv tenerentvr, gemitvs tamen popvli Romani liber fvit. exspectantibvs omnibvs qvisnam esset tam impivs, tam demens, tam dis hominibvsqve hostis qvi ad illvd scelvs sectionis avderet accedere, inventvs est nemo praeter Antonivm, praesertim cvm tot essent circvm hastam illam qvi alia omnia avderent: vnvs inventvs est qvi id avderet qvod omnivm fvgisset et reformidasset avdacia.

Chapter 27

⁶⁵ tantvs igitvr te stvpor oppressit vel, vt verivs dicam, tantvs fvror vt primvm, cvm sector sis isto loco natvs, deinde cvm Pompei sector, non te exsecratvm popvlo Romano, non detestabilem, non omnis tibi deos, non omnis homines et esse inimicos et fvtvros scias? at qvam insolenter statim hellvo invasit in eivs viri fortvnas cvivs virtvte terribilior erat popvlvs Romanvs exteris gentibvs, ivstitia carior! in eivs igitvr viri copias cvm se svbito ingvrgitasset, exsvltabat gaudio persona de mimo, modo egens, repente dives. sed, vt est apvd poetam nescio qvem ‘male parta male dilabvntvr.’

⁶⁶ incredibile ac simile portenti est qvonam modo illa tam mvlta qvam pavis non dico mensibvs sed diebvs effvderit. maximvs vini nvmervs fvit, permagnvm optimi pondvs argenti, pretiosa vestis, mvlta et lavta svpellex et magnifica mvltis

locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. quae Charybdis tam vorax?

- ⁶⁷ Charybdis dico? quae si fuit, animal unum fuit: Oceanus, me divus fideus, vix videtur tot res tam dissipatas, tam distantibus in locis positas tam cito absorbere potuisse. nihil erat clavsum, nihil obsignatum, nihil scriptum. apothecae totae nequissimis hominibus condonabantur; alia mimi rapiebant, alia mimae; domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum; totos dies potabatur atque id locis pluribus; suggestebantur etiam saepe—non enim semper iste felix—damna aleatoria; conchyliatis Cn. Pompei peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. quam ob rem desinite mirari haec tam celeriter esse consumpta. non modo unus patrimonium quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbis et regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset. at idem aedis etiam et hortos.

Chapter 28

- ⁶⁸ O audaciam immanem! tu etiam ingredi illam domum ausus es, tu illud sanctissimum limen intrare, tu illarum aedium dis penatibus os impravissimum ostendere? quam domum aliquamdiv nemo aspicere poterat, nemo sine lacrimis praeterire, hac te in domo tam div deversari non podes? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse incivile. an tu illa in vestibulo rostra cum aspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es, tamen et te et tua et tuos nosti. nec vero te umquam neque vigilantem neque in somnis credo posse mente consistere. necesse est, quamvis sis, ut es, violentus et furiosus, cum tibi obiecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam saepe vigilantem.
- ⁶⁹ me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. quid enim umquam domus illa viderat nisi pudicum, quid nisi ex optimo more et sanctissima disciplina? fuit enim ille vir, patres conscripti, sicuti scitis, cum foris clarus tum domi admirandus, neque rebus externis magis laudandus quam institutis

domesticis. huius in sedibus pro cubiculis stabula, pro conclavibus popinae sunt. etsi iam negat. nolite quaerere; frugi factus est: illam suam suas res sibi habere iussit, ex duodecim tabulis clavis ademit, exegit. quam porro spectatus civis, quam probatus! civis ex omni vita nihil est honestius quam quod cum mima fecit divortium.

- ⁷⁰ at quam crebro vsurpat: 'et consul et Antonius!' hoc est dicere, et consul et impudicissimus, et consul et homo nequissimus. quid est enim aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset, credo, aliquando avus tuus se et consulem et Antonium. numquam dixit. dixisset etiam conlega meus, patruus tuus, nisi si tu es solus Antonius. sed omitto ea peccata quae non sunt earum partium propria quibus tu rem publicam vexavisti: ad ipsas tuas partis redeo, id est ad civile bellum, quod natum, conflatum, susceptum opera tua est.

Chapter 29

- ⁷¹ cui bello cum propter timiditatem tuam tum propter libidines defuisti. gustaras civilem sanguinem vel potius exorbveras; fueras in acie Pharsalica antesignanus; L. Domitium, clarissimum et nobilissimum virum, occideras multosque praeterea qui e proelio effugerant, quos Caesar, ut non nullos, fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. quibus rebus tantis talibus gestis quid fuit causae cur in Africam Caesarem non sequerere, cum praesertim belli pars tanta restaret? itaque quem locum apud ipsum Caesarem post eius ex Africa reditum obtinisti? quo numero fuisti? civis tu imperatoris quaestor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, praedae socius, testamento, ut dicebas ipse, filius, appellatus es de pecunia quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas.
- ⁷² primo respondisti plane ferociter et, ne omnia videar contra te, prope modum aequa et iusta dicebas: 'A me C. Caesar pecuniam? cur potius quam ego ab illo? an sine me ille vicit? at ne potuit quidem. ego ad illum belli civilis causam attuli;

ego leges perniciosas rogavi; ego arma contra consvles imperatoresque popvli Romani, contra senatvm popvlvmqve Romanvm, contra deos patrios arasque et focos, contra patriam tvli. nvm sibi soli vicit? qvorvm facinvs est commvne, cvr non sit eorvm praeda commvnis?’ ivs postvlabas, sed quid ad rem?

⁷³ plvs ille poterat. itaqve excvssis tvis vocibvs et ad te et ad praedes tvos milites misit, cvm repente a te praeclara illa tabvla prolata est. qvi risvs hominvm, tantam esse tabvlam, tam varias, tam mvltas possessiones, ex qvibvs praeter partem Miseni nihil erat qvod is qvi avctionaretvr posset svvm dicere. avctionis vero miserabilis aspectvs: vestis Pompei non mvlta eaque macvlosa; eivsdem qvaedam argentea vasa conlisa, sordidata mancipia, vt doleremvs qvicqvam esse ex illis reliqviiis qvod videre possemvs.

⁷⁴ hanc tamen avctionem heredes L. Rvbri decreto Caesaris prohibervnt. haerebat nebvlo: qvo se verteret non habebat. qvin his ipsis temporibvs domi Caesaris percvsor ab isto missvs deprehensvs dicebatur esse cvm sica: de qvo Caesar in senatv aperte in te invehens qvestvs est. proficiscitvr in Hispaniam Caesar pvcis tibi ad solvendvm propter inopiam tvam prorogatis diebvs. ne tvm qvidem sequeris. tam bonvs gladiator rvdem tam cito? hvnc igitvr quisqvam qvi in svlis partibvs, id est in svlis fortvnis, tam timidvs fverit pertimescat.

Chapter 30

⁷⁵ profectvs est aliquando tandem in Hispaniam; sed tvto, vt ait, pervenire non potvit. qvonam modo igitvr Dolabella pervenit? avt non svscienda fvit ista cavs, Antoni, avt, cvm svscépisses, defendenda vsqve ad extremvm. ter depvgnavit Caesar cvm civibvs, in Thessalia, Africa, Hispania. omnibvs advit his pvgnis Dolabella; in Hispaniensi etiam volnvs accepit. si de meo iudicio quaeris, nollem; sed tamen consilivm a primo reprehendendvm, lavdanda constantia. tv vero quid es? Cn. Pompei liberi tvm primvm patriam repetebant.

esto, fverit haec partivm causa commvnis. repetebant praeterea deos patrios, aras, focos, larem svvm familiarem, in qvae tv invaseras. haec cvm peterent armis ei qvorvm erant legibvs—etsi in rebvs iniquissimis qvid potest esse aequi? —tamen qvem erat aeqvissimvm contra Cn. Pompei liberos pvgnare? qvem? te sectorem.

⁷⁶ an vt tv Narbone mensas hospitvm convomeres Dolabella pro te in Hispania dimicaret?

qvi vero Narbone reditvs! etiam qvaerebat cvr ego ex ipso cvrsv tam svbito revertissem. exposvi nvper, patres conscripti, causam reditvs mei. volvi, si possem, etiam ante Kalendas Ianvarias prodesse rei pvblicaе. nam, qvod qvaerebas qvo modo redissem, primvm lvce, non tenebris; deinde cvm calceis et toga, nvllis nec Gallicis nec lacerna. at etiam aspicias me et qvidem, vt videris, iratvs. ne tv iam mecvm in gratiam redeas, si scias qvam me pvdeat neqvitiaе tvae, cvivs te ipsvm non pvdet. ex omnivm omnibvs flagitiis nvllvm tvrpivs vidi, nvllvm avdivi. qvi magister eqvitvm fvisse tibi viderere, in proximvm annvm consvlatvm peteres vel potivs rogares, per mvnicipia coloniasqve Galliae, a qua nos tvm cvm consvlatvs petebatvr, non rogabatvr, petere consvlatvm solebamvs, cvm Gallicis et lacerna cvcvrristi.

Chapter 31

⁷⁷ at videte levitatem hominis. cvm hora diei decima fere ad Saxa rvbra venisset, delitvit in qvadam cavponvla atqve ibi se occvltans perpotavit ad vespervm; inde cisio celeriter ad vrbem advectvs domvm venit capite involvto. ianitor, ‘qvis tv?’ ‘A Marco tabellariivs.’ confestim ad eam dedvcitvr cvivs causa venerat, eiqve epistvlam tradidit. qvam cvm illa legeret flens—erat enim scripta amatorie; capvt avtem litterarvm sibi cvm illa mima posthac nihil fvtvrvm; omnem se amorem abiecisse illim atqve in hanc transfvdisse—cvm mvlier fleret vberivs, homo misericors ferre non potvit, capvt apervit, in collvm invasit. O hominem neqvam! qvid enim alivd dicam? magis proprie nihil possvm dicere.

ergo, ut te catamitum, nec opinato cum te ostendisses, praeter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti?

Chapter 32

⁷⁸ et domi quidem causam amoris habuisti, foris etiam turpiorem ne L. Plancus praedes tuos venderet. productus autem in contionem a tribuno plebis cum respondisses te rei tuae causa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti. sed nimis multa de nugis: ad maiora veniamus.

C. Caesari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti. celeriter isti, redisti, ut cognosceret te si minus fortem, at tamen strenuum. factus es ei reversus nescio quo modo familiaris. habebat hoc omnino Caesar: quem plane perditum aere alieno egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognorat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat.

⁷⁹ his igitur rebus praeclare commendatus iussus es reverti consilium et quidem cum ipso. nihil queror de Dolabella qui tunc est impulsus, inductus, elusus. qua in re quanta fuerit uterque vestrum perfidia in Dolabellam quis ignorat? ille induxit ut peteret, promissum et receptum intervertit ad sequē transtulit; tu eius perfidiae voluntatem tuam ascripsisti. veniunt Kalendae Ianvariae; cogimur in senatum: inductus est copiosius multo in istum et paratus Dolabella quam nunc ego.

⁸⁰ hic autem iratus quae dixit, di boni! primum cum Caesar ostendisset se, prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse iussurum—quem negant regem, qui et faceret semper eius modi aliquid et diceret—sed cum Caesar ita dixisset, tunc hic bonus aversus eo se sacerdotio praeditum esse dixit ut comitia auspiciis vel impedire vel vitare posset, idque se facturum esse adseveravit. in quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite.

⁸¹ quid enim? istud quod te sacerdoti ivre facere posse dixisti, si avgvr non esses et consvl esses, minvs facere potvisses? vide ne etiam facilivs. nos enim nvntiationem solvm habemvs, consvles et reliqvi magistratvs etiam spectionem. esto: hoc imperite; nec enim est ab homine nvmqvam sobrio postvlanda prvdentia, sed videte impvdentiam. mvlts ante mensibvs in senatv dixit se Dolabellae comitia avt prohibitvrvm avspiciis avt id factvrvm esse qvod fecit. quisqvamne divinare potest quid viti in avspiciis fvtvrvm sit, nisi qvi de caelo servare constitvit? qvod neqve licet comitiis per leges et si qvi servavit non comitiis habitis, sed privs qvam habeantvr, debet nvntiare. vrvm implicata inscientia impvdentia est: nec scit qvod avgvrem nec facit qvod pvdentem decet.

Chapter 33

⁸² atqve ex illo die recordamini eivs vsqve ad Idvs Martias consvlatvm. quis vmqvam apparitor tam hvmilis, tam abiectvs? nihil ipse poterat; omnia rogabat; capvt in aversam lecticam inserens, beneficia qvae venderet a conlega petebat. ecce Dolabellae comitiorvm dies. sortitio praerogativae; qviescit. renvntiatvr: tacet. prima classis vocatvr, deinde ita vt adsolet svffragia, tvn secvnda classis, qvae omnia svnt citivs facta qvam dixi.

⁸³ confecto negotio bonvs avgvr—C. Laelivm dices—‘Alio die’ inqvit. O impvdentiam singvlarem! quid videras, quid senseras, quid avdieras? neqve enim te de caelo servasse dixisti nec hodie dicis. id igitvr obvenit vitivm qvod tv iam Kalendis Ianvariis fvtvrvm esse provideras et tanto ante praedixeras. ergo hercvle magna, vt spero, tva potivs qvam rei pvblica calamitate ementitvs es avspicia; obstrinxisti religione popvlvm Romanvm; avgvr avgvri, consvl consvli obnvntiasti. nolo plvra, ne acta Dolabellae videar convellere, qvae necesse est aliquando ad nostrvm conlegivm deferantvr. sed adrogantiam hominis insolentiamqve cognoscite.

Chapter 34

⁸⁴ quam div tu voles, vitiosus consil Dolabella; reversus, cum voles, salvis auspiciis creatus. si nihil est, cum avgr eis verbis nvntiat, quibus tu nvntiasti, confitere te, cum 'Alio die' dixeris, sobrium non fuisse; sin est aliqua vis in istis verbis, ea quae sit avgr a conlega requiro.

sed ne forte ex multis rebus gestis M. Antoni rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lypercalia veniamus. non dissimulat, patres conscripti: apparet esse commotum; svidat, pallet. Quidlibet, modo ne navseet, faciat quod in porticu Minucia fecit. quae potest esse turpitudinis tantae defensio? cupio audire, ut videam ubi rhetoris sit tanta merces, ubi campus Leontinus appareat.

⁸⁵ sedebat in rostris conlega tuus amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus. escendis, accedis ad sellam—ita eras Lypercus ut te consulem esse meminisse deberes—diadema ostendis. gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abiectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum et cogitatum scelus. tu diadema imponebas cum plangore populi; ille cum plausu reiciebat. tu ergo unus, scelerate, inventus es qui cum auctor regni esses, eumque quem conlegam habebas dominum habere velles, idem temptares quid populus Romanus ferre et pati posset.

⁸⁶ at etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abiciebas. quid petens? ut servires? tibi vni peteres qui ita a pvero vixeras ut omnia paterere, ut facile servires; a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O praeclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus contionatus! quid hoc turpiter, quid foedius, quid supplicii omnibus dignius? num exspectas dum te stimulis fodiamus? haec te, si ullam partem habes sensus, lacerat, haec cruentat oratio. vereor ne imminuam summorum virorum gloriam; dicam tamen dolore commotus. quid indignius quam vivere eum qui imposverit diadema, cum omnes fateantur ivre interfectum esse qui abiecerit?

⁸⁷ at etiam ascribi ivssit in fastis ad Lypercalia: C. Caesari, dictatori perpetuo, M. Antonivm consvlem popvli ivssv regnvum detvlisse; Caesarem vti nolvisse. iam iam minime miror te otivm pertvrbare; non modo vrbem odisse sed etiam lvcm; cvm perditissimis latronibvs non solvm de die sed etiam in diem bibere. Vbi enim tv in pace consistes? qvi locvs tibi in legibvs et in iudiciis esse potest, qvae tv, qvantvm in te fvit, dominatv regio svstvlisti? ideone L. Tarqvinivs exactvs, Sp. Cassivs, Sp. Maelivs, M. Manlivs necati vt mvlts post saecvls a M. Antonio, qvod fas non est, rex Romae constitveretvr?

Chapter 35

- ⁸⁸ sed ad avspicia redeamvs, de qvibvs Idibvs Martiis fvit in senatv Caesar actvrvs. qvaero: tvum tv qvid egisses? avdiebam eqvidem te paratvm venisse, qvod me de ementitis avspiciis, qvibvs tamen parere necesse erat, pvtares esse dictvrvm. svstvlit illvm diem fortvna rei pvblicaе. nvum etiam tvvm de avspiciis iudicivm interitvs Caesaris svstvlit? sed incidi in id tempvs qvod eis rebvs in qvas ingressa erat oratio praevertendvm est. qvae tva fvga, qvae formido praeclaro illo die, qvae propter conscientiam scelervm desperatio vitae, cvm ex illa fvga beneficio eorvm qvi te, si sanvs esses, salvvm esse volvervnt, clam te domvm recepisti!
- ⁸⁹ O mea frvstra semper verissima avgyria rervm fvtvrvrm! dicebam illis in Capitolio liberatoribvs nostris, cvm me ad te ire vellent, vt ad defendendam rem pvblicam te adhortarer, qvoad metveres, omnia te promissvrvm; simvl ac timere desisses, similem te fvtvrvrm tvi. itaqve cvm ceteri consvlares irent, redirent, in sententia mansi: neqve te illo die neqve postero vidi neqve vllam societatem optimis civibvs cvm importvnissimo hoste foedere vllo confirmari posse credidi. post diem tertivm veni in aedem tellvris et qvidem invitvs, cvm omnis aditvs armati obsiderent.

Chapter 36

- ⁹⁰ qvi tibi dies ille, Antoni, fvit? qvamqvam mihi inimicvs svbito exstitisti, tamen me tvi miseret qvod tibi invideris. qvi tv vir, di immortales, et qvantvs fvisses, si illivs diei mentem servare potvisses! pacem haberemvs, qvae erat facta per obsidem pvervm nobilem, M. Bambalionis nepotem. qvamqvam bonvm te timor faciebat, non divtrvnvs magister officii, improbvm fecit ea qvae, dvm timor abest, a te non discedit, avdacia. etsi tvm, cvm optimvm te pvtabant me qvidem dissentiente, fvneri tyranni, si illvd fvns fvit, sceleratissime praefvisti.
- ⁹¹ tva illa pvlchra lavdatio, tva miseratio, tva cohortatio; tv, tv, inquam, illas faces incendisti, et eas qvibvs semvstilatvs ille est et eas qvibvs incensa L. Bellieni domvs deflagavit. tv illos impetvs perditorvm hominvm et ex maxima parte servorum qvos nos vi manvqve reppvlimvs in nostras domos immisisti. idem tamen quasi fvligine abstersa reliqvis diebvs in Capitolio praeclara senatvs consvltu fecisti, ne qva post Idvs Martias immvnitatis tabvla neve cvivs benefici figeretvr. meministi ipse de exsvlibvs, scis de immvnitare qvid dixeris. optimvm vero qvod dictatvrae nomen in perpetvum de re pvblica svstvlisti: qvo qvidem facto tantvm te cepisse odivm regni videbatvr vt eivs omnem propter proximvm dictatorem metvm tollereres. constitvta res pvblica videbatvr aliis,
- ⁹² mihi vero nvlllo modo, qvi omnia te gvbernante navfragia metvebam. nvum igitvr me fefellit, avt nvum divtivs svi potvit esse dissimilis? inspectantibvs vobis toto Capitolio tabvlae figebantvr, neqve solvm singvlis venibant immvnitates sed etiam popvli vniversis: civitas non iam singillatim, sed provinciis totis dabatvr. itaqve si haec manent qvae stante re pvblica manere non possvnt, provincias vniversas, patres conscripti, perdidistis, neqve vectigalia solvm sed etiam imperivm popvli Romani hvivs domesticis nvndinis deminvtum est.

Chapter 37

- ⁹³ Vbi est septiens miliens quod est in tabulis quae sunt ad Opis? fvnestae illius quidem pecuniae, sed tamen quae nos, si eis quorum erat non redderetur, a tributis posset vindicare. tu autem quadringentiens sestertium quod Idibus Martiis debvisti quonam modo ante Kalendas Aprilis debere desisti? sunt ea quidem innvmerabilia quae a tuis emebantur non insciente te, sed unum egregium de rege Deiotaro, populi Romani amicissimo, decretum in Capitolio fixum: quo proposito nemo erat qui in ipso dolore risum posset continere.
- ⁹⁴ quis enim cuiquam inimicior quam Deiotaro Caesar? aequae atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus quibus rem publicam populi Romani curam esse sentiebat. igitur a quo vivo nec praesens nec absens rex Deiotarus quicquam aequi boni impetravit, apud mortuum factus est gratus. compellarat hospitem praesens, compvtarat pecuniam, in eius tetrarchia unum ex Graecis comitibus suis conlocarat, Armeniam abstulerat a senatu datam. haec vivus eripuit, reddit mortuus.
- ⁹⁵ at quibus verbis? modo aequum sibi videri, modo non iniquum. mira verborum complexio! at ille numquam—semper enim absenti adfui Deiotaro— quicquam sibi quod nos pro illo postvlarimus aequum dixit videri. syngrapha sesterti centiens per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitum regis sententia facta in gynaecio est, quo in loco plurimae res veniunt et veniunt. quia ex syngrapha quid sis acturus meditare censeo: rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Caesaris, simul atque audivit eius interitum, suo Marte res suas recuperavit.
- ⁹⁶ sciebat homo sapiens ius semper hoc fuisse ut, quae tyranni eripissent, ea tyrannis interfectis ei quibus erepta essent recuperarent. nemo igitur iure consultus, ne iste quidem, qui tibi uni est iure consultus, per quem haec agis, ex ista syngrapha deberi dicet pro eis rebus quae erant ante syngrapham

recuperatae. non enim a te emit, sed prius quam tu suum sibi venderes ipse possedit. ille vir fuit; nos quidem contemnendi qui auctorem odimus, acta defendimus.

Chapter 38

⁹⁷ quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam institores sunt qui ea tamquam gladiatorum libellos palam venditent. itaque tanti acervi numerorum apud istum construntur ut iam expendantur, non numerentur pecuniae. at quam caeca avaritia est! nuper fixa tabula est qua civitates locupletissimae Cretensium vectigalibus liberantur, statuiturque ne post M. Brutum pro consule sit Creta provincia. tu mentis compos, tu non constringendus? an Caesaris decreto Creta post M. Brutum decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum Caesare vivo pertineret? at huius venditione decreti—ne nihil actum putetis—provinciam Cretam perdidistis. omnino nemo ullius rei fuit emptor cui deferret hic venditor.

⁹⁸ et de exsilibus legem quam fixisti Caesar tulit? nullius insector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos quorum causam Caesar dissimilem iudicavit; deinde nescio cur non reliquis idem tribuas: neque enim plus quam tres aut quattuor reliqui sunt. qui simili in calamitate sunt, cur tua misericordia non simili fruantur, cur eos habes in loco patrum? de quo ferre, cum de reliquis ferres, nolisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti quae et risus hominum et querelas moveret. cur autem ea comitia non habuisti?

⁹⁹ an quia tribunus plebis sinistrum fulmen nuntiabat? cum tua quid interest, nulla auspicia sunt; cum tuorum, tum fis religiosus. quid? eundem in vii viratu nonne destituvisti? intervenit enim cui metuvisti, credo, ne salvo capite negare non posses. omnibus eum contumeliis onerasti quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. filiam eius, sororem tuam, eiecisti, alia condicione quaesita

et ante perspecta. non est satis: probri insimvlasti pvdicissimam feminam. qvid est qvodd addi possit? contentvs eo non fvisti: frequentissimo senatv Kalendis Ianuariis sedente patrvo hanc tibi esse cvm Dolabella cavsam odi dicere avsvs es qvodd ab eo sorori et vxori tvae stvprvm esse oblatvm comperisses. qvis interpretari potest, impvdentiorne qvi in senatv, an improbior qvi in Dolabellam, an impvrior qvi patre avdiente, an crvdelior qvi in illam miseram tam spvrce, tam impie dixeris.

Chapter 39

¹⁰⁰ sed ad chirographa redeamvs. qvae tva fvut cognitio? Acta enim Caesaris pacis causa confirmata svnt a senatv: qvae qvidem Caesar egisset, non ea qvae egisse Caesarem dixisset Antonivs. Vnde ista ervmpvnt, qvo avctore profervntvr? si svnt falsa, cvr probantvr? si vera, cvr venevnt? at sic placverat vt ex Kalendis Ivniis de Caesaris actis cvm consilio cognosceretis. qvodd fvut consilivm, qvem vmqvam convocasti, qvas Kalendas Ivniis exspectasti? an eas ad qvas te peragrativs veteranorvm coloniis stipatvm armis rettvlisti?

O praeclaram illam percvsationem tvam mense Aprili atqve Maio, tvm cvm etiam Capvam coloniam dedvcere conatvs es! qvem ad modvm illinc abieris vel potivs paene non abieris scimvs.

¹⁰¹ cvi tv vrbi minitaris. Vtinam conere, vt aliquando illvd ‘paene’ tollatvr! at qvam nobilis est tva illa peregrinatio! qvid prandiorvm apparatus, qvid fvriosam vinolentiam tvam proferam? tva ista detrimenta svnt, illa nostra: agrvm Campanvm, qvi cvm de vectigalibvs eximebatvr vt militibvs daretvr, tamen infligi magnvm rei pvblicaе volnvs pvtabamvs, hvnc tv compransoribvs tvis et conlvsoribvs dividebas. mimos dico et mimas, patres conscripti, in agro Campano conlocatos. qvid iam qverar de agro Leontino? qvoniam qvidem hae qvondam arationes Campana et Leontina in popvli Romani patrimonio grandiferae et frvctvosae ferebantvr. Medico tria milia ivgvrm: qvid, si te sanasset? rhetori dvo: qvid, si te disertvm facere potvisset.

Chapter 40

¹⁰² sed ad iter Italiamque redeamus. deduxisti coloniam Casilinum, quo Caesar ante deduxerat. consulvisti me per litteras de Capua tu quidem, sed idem de Casilino respondissem: possesne ubi colonia esset, eo coloniam novam iure deducere. negavi in eam coloniam quae esset auspicio deducta, dum esset incolomis, coloniam novam iure deduci: colonos novos ascribi posse rescripsi. tu autem insolentia elatus omni auspicio iure turbato Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, ut aratrum circumduceres; cuius quidem vomere portam Capuae paene perstrinxisti, ut florentis coloniae territorium minveretur.

¹⁰³ ab hac perturbatione religionum advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Casinatem. quo iure, quo ore? ‘eodem,’ inquires ‘quo in heredum L. Rubri, quo in heredum L. Turseli praedia, quo in reliquis innumerabilis possessiones.’ et si ab hasta, valeat hasta, valeant tabulae, modo Caesaris, non tuae, quibus debvisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Casinatem fundum quis venisse dicit, quis hastam istius venditionis vidit, quis vocem praeconis audivit? misisse te dicis Alexandream qui emeret a Caesare; ipsum enim exspectare magnum fuit.

Chapter 41

¹⁰⁴ quis vero audivit umquam—nullius autem salvis curae plurius fuit— de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? quid? si etiam scripsit ad te Caesar ut redderes, quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos quos videmus: iam intelleges aliam causam esse hastae Caesaris, aliam confidentiae et temeritatis tuae. non enim te dominus modo illis sedibus sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. at quam multos dies in ea villa

tvrpissime es perbacchatvs! ab hora tertia bibebatvr, lvdebatvr, vomebatvr. O tecta ipsa misera, ‘qvam dispari domino’—qvamqvam qvo modo iste dominvs —sed tamen qvam ab dispari tenebantvr! stvdiorvm enim svorvm M. Varro volvit illvd, non libidinvm deversorivm.

105 qvae in illa villa antea dicebantvr, qvae cogitabantvr, qvae litteris mandabantvr! ivra popvli Romani, monvmenta maiorvm, omnis sapientiae ratio omnisqve doctrinae. at vero te inqvilino —non enim domino—personabant omnia vocibvs ebriorvm, natabant pavimenta vino, madebant parietes, ingenvi pveri cvm meritoriis, scorta inter matres familias versabantvr. Casino salvtatvm veniebant, Aqvino, Interamna: admissvs est nemo. ivre id qvidem; in homine enim tvrpissimo obsolefiebant dignitatis insignia.

106 cvm inde Romam proficiscens ad Aqvinvn accederet, obviam ei processit, vt est freqvens mvnicipivm, magna sane mvltitvdo. at iste operta lectica latvs per oppidvm est vt mortvvs. stvlte Aqvinales: sed tamen in via habitabant. qvid Anagnini? qvi, cvm essent devii, descendervnt vt istvm, tamqvam si esset consvl, salvtarent. incredibile dictv, sed inter omnis constabat neminem esse resalvtatvm, praesertim cvm dvos secvm Anagninos haberet, mvstelam et Laconem, qvorvm alter gladiorvm est princeps, alter pocvlorvm.

Chapter 42

107 qvid ego illas istivs minas contvmeliasqve commemorem qvibvs invectvs est in Sidicinos, vexavit Pvteolanos, qvod C. Cassivm et Brvtos patronos adoptassent? Magno qvidem stvdio, iudicio, benevolentia, caritate, non, vt te et Basilvm, vi et armis, et alios vestri similis qvos clientis nemo habere velit, non modo illorvm cliens esse. interea dvm tv abes, qvi dies ille conlegae tvi fvrit, cvm illvd qvod venerari solebas bvstvm in foro evertit? qva re tibi nvntiata, vt constabat inter

eos qui vna fuerunt concidisti. quid evenit postea nescio—metum credo valuisse et arma—conlegam quidem de caelo detraxisti effecistisque non tu quidem etiam nunc ut similis tui, sed certe ut dissimilis esset tui.

108 qui vero inde reditus Romam, quae perturbationis totius urbis! meminimus Cinnam nimis potentem, Sullam postea dominantem, modo Caesarem regnantem viderimus. erant fortasse gladii, sed absconditi nec ita multi. ista vero quae et quanta barbaria est! agmine quadrato cum gladiis sequuntur; scutorum lecticas portari videmus. atque his quidem iam inveteratis, patres conscripti, consuetudine obdormimus. Kalendis Iunius cum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus.

109 at iste, qui senatus non egeret, neque desideravit quemquam et potius discessu nostro laetatus est statimque illa mirabilia facinora effecit. qui chirographa Caesaris defendisset lucris tui causa, is leges Caesaris easque praeclaras, ut rem publicam convertere posset, evertit. numerum annorum provinciis prorogavit; idemque, cum actorum Caesaris defensor esse deberet, et in publicis et in privatis rebus acta Caesaris rescidit. in publicis nihil est lege gravius; in privatis firmissimum est testamentum. leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret promulgavit. testamentum inritum fecit, quod etiam infimis civibus semper obtentum est. signa, tabulas, quas populo Caesar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompei deportavit, partim in villam Scipionis.

Chapter 43

110 et tu in Caesaris memoria diligens, tu illum amas mortuum? quem is honorem maiorem consecutus erat quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flamen? est ergo flamen, ut Iovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Iulio M. Antonius? quid igitur cessas? cur non inauguraris? sume diem, vide qui te inauguraret: conlegae sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es sive quod mortui! quaero deinceps num hodiernus dies qui

sit ignores? nescis heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuisse? te autem ipsum ad populum tulisse ut quintus praeterea dies Caesari tribueretur? cur non sumus praetextati? cur honorem Caesaris tua lege datum deseri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es, pulvinaria nolvisti? aut undique religionem tolle aut usque quaque conserva.

¹¹¹ quaeris placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. mihi vero nihil istorum placet: sed tu qui acta Caesaris defendis quid potes dicere cur alia defendas, alia non cures? Nisi forte vis fateri te omnia quaestum tuo, non illius dignitate metiri. quid ad haec tandem? exspecto enim eloquentiam. disertissimum cognovi avum tuum, at te etiam apertiore in dicendo. ille nunquam novus est contionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. respondebisne ad haec, aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea cui te respondere posse confidas? sed praeterita omittamus.

Chapter 44

¹¹² hunc unum diem, unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. cur armatorum corona senatus saeptus est, cur me tui satellites cum gladiis adiungunt, cur valvae Concordiae non patent, cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ituraeos, cum sagittis deducis in forum? praesidi sui causa se facere dicit. non igitur miliens perire est melius quam in sua civitate sine armatorum praesidio non posse vivere? sed nullum est istuc, mihi crede, praesidium: caritate te et benevolentia civium saeptum oportet esse, non armis.

¹¹³ eripiet et extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvus nobis! sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis vteris, non potes, mihi crede, esse diviturnus. etenim ista tua minime avara conivnx quam ego sine contumelia describo nimium div debet populo Romano tertiam pensionem. habet populus Romanus ad quos gubernacula rei publicae deferat: qui ubicumque terrarum

svnt, ibi omne est rei pvblicae praesidivm vel potivs ipsa res pvblica, qvae se adhvc tantvm modo vlta est, nondvm recvperavit. habet qvidem certe res pvblica adulescentis nobilissimos paratos defensores. qvam volent illi cedant otio consvlentes; tamen a re pvblica revocabvntvr. et nomen pacis dvlce est et ipsa res salvtaris; sed inter pacem et servitvtem plvrimvm interest. pax est tranqvilla libertas, servitvs postremvm malorvm omnivm, non modo bello sed morte etiam repellendvm.

114 qvod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectv nostro abstvlervnt, at exemplvm facti reliqervnt. illi qvod nemo fecerat fecervnt. Tarqvinivm Brvtvs bello est persecvtvs, qvi tvm rex fvnt cvm esse Romae licebat; Sp. Cassivs, Sp. Maelivs, M. Manlivs propter svspicionem regni appetendi svnt necati: hi primvm cvm gladiis non in regnvum appetentem, sed in regnantem impetvm fecervnt. qvod cvm ipsvm factvm per se praeclarvm est atqve divinvm, tvm expositvm ad imitandvm est, praesertim cvm illi eam gloriam consecvti sint qvae vix caelo capi posse videatvr. etsi enim satis in ipsa conscientia pvlcherrimi facti frvctvs erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

Chapter 45

115 recordare igitvr illvm, M. Antoni, diem qvo dictatvram svstvlisti; pone ante ocvlos laetitiam senatvs popvliqve Romani; confer cvm hac nvndinatione tva tvorvmqve: tvm intelleges quantvm inter lavdem et lvcrvm intersit. sed nimirvm, vt qvidam morbo aliquo et sensvs stvpore svavitatem cibi non sentivnt, sic libidinosi, avari, facinerosi verae lavdis gvstatvm non habent. sed si te lavs adlicere ad recte faciendvm non potest, ne metvs qvidem a foedissimis factis potest avocare? ivdicia non metvis: si propter innocentiam, lavdo; sin propter vim, non intellegis, qvi isto modo ivdicia non timeat, ei qvid timendvm sit?

116 qvōd si non metvis viros fortis egregiosque civis, qvōd a corpore tvo prohibentvr armis, tvi te, mihi crede, divtivs non ferent. qvae est avtem vita dies et noctes timere a svīs? Nisi vero avt maioribvs habes beneficiis obligatos qvam ille qvōsdam habvit ex eis a qvibvs est interfectvs, avt tv es vlla re cvm eo comparandvs. fvit in illo ingenivm, ratio, memoria, litterae, cvra, cogitatio, diligentia; res bello gesserat, qvamvis rei pvblicaē calamitosas, at tamen magnas; mvlto annos regnare meditavtvs, magno labore, magnis pericvlis qvōd cogitarat effecerat; mvneribvs, monvmentis, congiariis, epvlis mvltitvdinem imperitam delenierat; svos praemiis, adversarios clementiae specie devinxerat. qvid mvlta? attvlerat iam liberae civitati partim metv partim patientia consvettvdinem serviendi.

Chapter 46

117 cvm illo ego te dominandi cvpiditate conferre possvm, ceteris vero rebvs nvllō modo comparandvs es. sed ex plvrimis malis qvae ab illo rei pvblicaē svnt invsta hoc tamen boni est qvōd didicit iam popvlvs Romanvs qvantvm cvique crederet, qvibvs se committeret, a qvibvs caveret. haec non cogitas, neqve intellegis satis esse viris fortibvs didicisse qvam sit re pvlchrvm, beneficio gratvm, fama gloriosvm tyrannvm occidere? an, cvm illvm homines non tvlerint, te ferent?

118 certatim posthac, mihi crede, ad hoc opvs cvrretvr neqve occasionis tarditas exspectabitvr.

respice, qvaeso, aliquando rem pvblicam, M. Antoni, qvibvs ortvs sis, non qvibvscvm vivas considera: mecvm, vt voles: redi cvm re pvblica in gratiam. sed de te tv videris; ego de me ipse profitebor. defendi rem pvblicam advlescens, non deseram senex: contempsi Catilinae gladios, non pertimescam tvos.

119 quin etiam corpus libenter obtulerim, si repraesentari morte mea libertas civitatis potest, ut aliquando dolor populi Romani pariat quod iam diu parturit! etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari, quanto verius nunc negabo seni? mihi vero, patres conscripti, iam etiam optanda mors est, perfuncto rebus eis quas adeptus sum quasque gessi. duo modo haec opto, unum ut moriens populum Romanum liberum relinquam—hoc mihi maius ab dis immortalibus dari nihil potest—alterum ut ita cuique eveniat ut de re publica quisque mereatur.